

Victor
Klemperer

ŽELIM
SVJEDOČITI
DO KRAJA

Biblioteka **SVAGDAN** (1. knjiga)
Nakladnik Disput, Zagreb
Za nakladnika Josip Pandurić
Urednik biblioteke Josip Pandurić
Ilustracija na naslovnici Leonard Lesić
Lektura, korektura i grafičko oblikovanje Disput
Tisak Kikagraf, Zagreb
Godina i mjesec objavljivanja 2017, listopad
CIP-zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000973837
ISBN 978-953-260-278-4

Victor
Klemperer

ŽELIM
SVJEDOČITI
DO KRAJA

Dnevnici 1933-1945. Izbor

Izabrao i uvodom popratio
Almut Giesecke

S pogovorom
Martina Doerrya

S njemačkoga preveo
Damjan Lalović

Zagreb, 2017.

disput

Naslov izvornika

Victor Klemperer

Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten. Tagebücher 1933–1945. Eine Auswahl
Auswahl und Einleitung von Almut Giesecke

© Aufbau Verlag GmbH & Co. KG, Berlin 2007, 2009

za izbor i bilješke u ovome izdanju

Izabrao i uvodom popratio Almut Giesecke

© Aufbau-Verlag GmbH & Co. KG, Berlin 1995, 2008

za tekst na kojem se temelji izbor

Victor Klemperer “Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten.

Tagebücher 1933-1945”, priredio Walter Nowojski, u suradnji

s Hadwig Klemperer, s pogovorom Waltera Nowojskog.

Dva sveska, 11. izdanje (revidirano), Aufbau Verlag, Berlin 1999.

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

traduki

Objavljivanje ovog djela omogućeno je uz potporu književne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za Europu, integraciju i vanjske poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Švicarska Zaklada za kulturu Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (po nalogu Ureda saveznog kancelara Republike Austrije), Goethe-Institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (JAK), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Liechtenstein, Zaklada za kulturu Liechtenstein, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije, Ministarstvo kulture Republike Rumunjske, Ministarstvo kulture Crne Gore, Sajam knjiga u Leipzigu i Zaklada S. Fischer.

SADRŽAJ

Uz ovo izdanje (Almut Giesecke)	7
ŽELIM SVJEDOČITI DO KRAJA	
1933.	11
1934.	23
1935.	33
1936.	43
1937.	53
1938.	59
1939.	71
1940.	83
1941.	97
1942.	115
1943.	153
1944.	175
1945.	193
Biografski podaci	227
Pogovor	
“Nitko mi neće uzeti moje njemstvo” (Martin Doerry)	231

UZ OVO IZDANJE

Ovaj izbor temelji se na tekstu jedanaestog, revidiranog izdanja knjige *Victor Klemperer. Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten. Tagebücher 1933-1945. Herausgegeben von Walter Nowojski unter Mitarbeit von Hadwig Klemperer,* Aufbau-Verlag, Berlin, 1999. Pri obradi teksta za to izdanje ortografija i interpunkcija prilagođene su pravilima pravopisne reforme iz 1999. Karakteristične Klempererove osebnosti, kao što su “*endgiltig*”^{**} ili pak pisanje imenā, zadržane su.

Izvorni dnevnic, najvećim dijelom u rukopisu, nalaze se u Saskoj pokrajinskoj knjižnici u Dresdenu. Građa obuhvaća oko 5000 stranica pisanih strojem.

Ovo izdanje preuzima izostavljanja provedena u prvome dvosveščanom izdanju, koja se prije svega odnose na iscrpne zabilješke o knjigama i filmovima, na izvatke iz dnevnog i tjednog tiska te na ponavljanja. U tom je smislu za ovaj izbor provedeno daljnje skraćivanje. Prije svega odustalo se od iscrpna prikazivanja Klempererova znanstvenog rada, knjiga koje je čitao i njihove analize. Izbor se usredotočuje na Klempererovu svakodnevicu.

Izostavljanja – ni ona preuzeta iz dvosveščanog izdanja ni nova, uvjetovana izborom – nisu označena. Nužne nadopune dane su u uglatim zagradama.

Za fusnote su preuzeta objašnjenja u navedenom izdanju, djelomično prerađena ili nadopunjena.

A. G.

* Želim svjedočiti do kraja. Dnevnic 1933-1945. Priredio Walter Nowojski u suradnji s Hadwig Klemperer (op. prev.).

** Umjesto *endgültig* (= konačan) (op. prev.).

**ŽELIM SVJEDOČITI
DO KRAJA**

1933.

10. ožujka, petak navečer

30. siječnja: Hitler kancelar. Ono što sam do izborne nedjelje 5. 3. nazivao terorom bio je blag preludij. Sada se na dlaku, samo s drugim predznakom, s kukastim križem, ponavlja cijela stvar iz 1918. Opet je zapanjujuće kako se sve bespomoćno raspada. Gdje je Bavarska,

* Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold. Bund deutscher Kriegsteilnehmer und Republikaner (Crno-crveno-zlatna zastava Reicha. Savez njemačkih sudionika u ratu i republikanaca); 1924. osnovali ga socijaldemokrati radi zaštite Vajmarske Republike; 1933. rasformiran.

** Uništenje zgrade Reichstaga u Berlinu podmetanjem požara 27. 2. 1933. nacionalsocijalisti su iskoristili kao povod za opsežne progone komunisti i socijaldemokrata te za donošenje "izvanrednog dekreta radi zaštite naroda i države" 28. 2. 1933.

*** Eva Klemperer, rođ. Schlemmer (1882-1951), pijanistica porijeklom iz Königsberga, prva supruga Victora Klemperera (od 1906).

**** Walter Blumenfeld (1882-1967), psiholog, 1924-1935. profesor na Pedagoškom institutu Visoke tehničke škole (VTŠ) u Dresdenu, i njegova supruga Grete.

***** Harry Dember (1882-1943), fizičar, 1923. red. profesor na Visokoj tehničkoj školi u Dresdenu, i njegova supruga Agnes.

***** "Zastavu gore...", koračnica SA-a, 1933. proglašena drugom državnom himnom; napisao ju je Horst Wessel (1907-1930), od 1929. poručnik SA-a; u privatnom sukobu ustrijelili ga politički protivnici, SA i NSDAP pretvorili ga u mučenika.

gdje je Reichsbanner* itd. itd.? Osam dana prije izbora šeptrljancija s požarom u Reichstagu** – ne mogu zamisliti da itko stvarno vjeruje da su počinitelji komunisti, a ne da je cijelu stvar platio †. Onda bjesomučne zabrane i nasilje. A usto bezgranična propaganda na ulici, preko radija itd. U subotu, 4-oga, čuo sam dio Hitlerovog govora iz Königsberga. Pročelje hotela na željezničkom kolodvoru, osvijetljeno, ispred bakljada, nosači baklji i zastava s kukastim križem na balkonima i zvučnici. Razumio sam samo pojedine riječi. Ali ton! Patetična dreka, uistinu dreka, jednog svećenika. – U nedjelju sam glasao za demokrate, Eva*** za stranku centra. Navečer oko devet s Blumenfeldima**** kod Demberovih****. U šali, jer sam se uzdao u Bavarsku, stavio sam svoj bavarski križ za zasluge. Onda premoćna izborna pobjeda nacionalsocijalista. U Bavarskoj s dvostrukim brojem glasova. Između toga *Horst-Wessel-Lied******. – Srdito opovrgavanje, da se lojalnim Židovima

neće dogoditi ništa loše. Odmah potom zabrana Središnjeg udruženja židovskih građana u Tiringiji jer je "talmudovski" kritiziralo vlast i podcjenjivački govorilo o njoj. Otad iz dana u dan povjerenici, zgažene vlasti, dignute zastave s kukastim križem, zaposjednute zgrade, ustrijeljeni ljudi, zabrane (danas prvi put i sasvim pitomi "Berliner Tageblatt") itd. itd. Jučer "po nalogu nacionalsocijalističke partije" – čak ni formalno po nalogu vlasti – otpušten dramaturg Karl Wolff*, danas cijelo sasko ministarstvo itd. itd. Posvemašnja revolucija i partijska diktatura. A sve protivničke snage kao da su nestale s lica Zemlje. Silno sam potresen tim potpunim slomom do maloprije prisutne sile, ne, time što je više uopće nema (baš kao 1918). *Que sais-je?** – U ponedjeljak navečer kod gospođe Schaps s Gerstleovima.*** Nitko se više ne usuđuje išta reći, svi su u strahu. Samo strogo među nama Gerstle je rekao: "Čovjek koji je podmetnuo požar u Reichstagu imao je na sebi samo par hlača i knjižicu komunističke partije i dokazano je da je stanovao kod nekog nacionalsocijalista". Gerstle je hodao sa štakama; slomio je nogu na skijanju u Alpama. Njihovim autom upravljala je njegova žena, na povratku su nas odvezli dio puta.

Koliko ću još dugo biti u službi?

17. ožujka, petak ujutro

Poraz 1918. nije me tako duboko deprimirao kao sadašnje stanje. Potresno je kako se iz dana u dan čisto nasilje, kršenje zakona, najstrašnije licemjerstvo i barbarski nazori sasvim neprikriveno javljaju u obliku dekreta. Socijalistički listovi trajno su zabranjeni. "Liberalni" strepe. Nedavno je "Berliner Tageblatt" dva dana bio zabranjen; "Dresdener NN-u"**** to se ne može dogoditi, potpuno je pokoran vlasti, donosi hvalospjeve "starom barjaku" itd.

Pojedinačni izvještaji: "Po naredbi kancelara Reicha oslobođena su petorica koju je izvanredni sud u Beuthenu ljetos osudio zbog ubojstva komunističkog poljskog pobunjenika". (Osuđeni na smrt!) – Saski povjerenik za pravosuđe nalaže da se podrivački otrov marksističkih i pacifističkih spisa ukloni iz zatvorskih knjižnica, da izvršenje zatvorske kazne iznova mora imati učinak kažnjavanja, popravljajnja i odmazde, da dugoročni ugovori s firmom Kaden na tiskanim formularima, koje je tiskao i "Volkszeitung", nisu valjani. Itd. itd. – Prije bismo živjeli u pravnoj državi pod francuskom crnačkom okupacijom nego pod ovom vlašću. Ima jedna novela Ricarde Huch*****: pobožan čovjek drži na oku grešnika i čeka da ga Bog kazni. Uzalud čeka. Katkad se bojim da će sa mnom biti kao s tim pobožnim čovjekom. Uistinu nije fraza: ne mogu se više osloboditi osjećaja gađenja i srama. I nitko ni da mrdne; svi strepe, svi se skrivaju.

* Karl Joseph Wolff (1876-1952), spisatelj i prvi dramaturg Državnog kazališta u Dresdenu, 1939. emigrirao u Francusku, 1942. u Englesku.

** Fr. – Što ja znam?

*** Jenny Schaps (1867-1950), od 1921. bliska prijateljica bračnog para Klemperer; njezin zet Hans Gerstle, direktor tvornice dodataka kavi; njegova supruga Toni (rod. Schaps) bila je starija sestra Liesel Sebba.

**** "Dresdner Neueste Nachrichten" ("Drezdenke najnovije vijesti"), dnevne novine (1893-1943).

***** Ricarda Huch (1864-1947), pripovjedačica; u znak protesta protiv nacionalsocijalističkog režima 1933. istupila iz Pruske akademije umjetnosti.

Thieme* mi je s radosnim odobravanjem pričao o “kaznenoj ekspediciji” SA-ovaca u Sachsenwerku protiv “previše drskih komunista u Okrilli”: ricinus i trčanje kroz špalir s pendrecima. Kad takvo što čine Talijani – ma da, analfabeti, južnjačka djeca i životinje... Ali Nijemci. Thieme je oduševljeno govorio o jakom socijalizmu nacista, pokazao mi je njihov poziv na izbore za radničko vijeće u Sachsenwerku. Sutradan je povjerenik Killinger zabranio izbore.

Zapravo je strašno lakomisleno što sve to zapisujem u svoj dnevnik.

30. ožujka, četvrtak

Sinoć s Demberima kod Blumenfeldovih. Raspoloženje kao prije pogroma u jeku srednjeg vijeka ili u srcu carske Rusije. Tijekom dana nacionalsocijalisti su uputili poziv na bojkot**. Mi smo taoci. Vlada osjećaj (osobito zbog toga što se u Braunschweigu upravo odigrala pobuna Stahlhelma*** i smjesta je zataškana) da ova strahovlada neće dugo trajati, ali da će nas njezin pad doći glave. Srednji vijek iz mašte: “Mi” – ugroženi Židovi. Zapravo se više sramim nego što se bojim, sramim se zbog Njemačke. Doista sam se uvijek osjećao kao Nijemac. I uvijek sam umišljao: 20. stoljeće i Srednja Europa razlikuju se od 14. stoljeća i Rumunjske. Zabluda. – Dember je opisao posljedice za poslovni svijet: burzu, udarce koje će pretrpjeti kršćanska industrija – i onda ćemo sve to “mi” platiti svojom krvlju. Gospođa Dember pričala je o slučaju zlostavljanja komunističkog zatočenika koji je procurio, mučenje ricinusom, batine, zastrašivanje – pokušaj samoubojstva. Gospođa Blumenfeld došapnula mi je da je drugi sin dr. Salzburga, stud. med., uhićen – našli su njegova pisma kod nekog komunista. Razišli smo se (nakon slasnog obroka) kao da se opraštamo na fronti. –

Jučer kukavno priopćenje “Dresdener NN-a” “u vlastitom interesu”. Da se temelje na 92,5 posto arijskog kapitala, gospodin Wolff****, vlasnik preostalih 7,5 posto, odstupio je s mjesta glavnog urednika, jedan židovski urednik privremeno je razriješen dužnosti (jadni Fantl!), druga deseterica su arijci. Užasno! – U dućanu s igračkama dječja lopta s kukastim križem.

* Johannes Thieme, kojega je bračni par Klemperer upoznao između 1916. i 1918. kad su živjeli u Leipzigu.

** Opći bojkot trgovina i robnih kuća židovskih vlasnika koji je proglasilo nacističko vodstvo.

*** Dana 27. 3. 1933. u Braunschweigu su naružane jedinice SS-a i policije intervenirale protiv navodnog pokušaja puča saveza veterana iz Prvog svjetskog rata Stahlhelm (Čelična kaciga). Sutradan je Stahlhelm zabranjen, a 1. 4. zabrana je privremeno poništena; u studenom 1935. savez je rasformiran.

**** Julius Ferdinand Wolff (1876-1942), dugogodišnji glavni urednik i suvlasnik “Dresdner Neuesten Nachrichtena”; zbog sve češćih deportacija u logore za istrebljenje početkom 1942. zajedno sa suprugom počinio samoubojstvo.

31. ožujka, petak navečer

Sve neutješnije. Sutra počinje bojkot. Žuti plakati, straže. Prisila da se kršćanskim namještenicima isplate dvije mjesečne plaće, židovski da se otpuste. Na potresno pismo Židova predsjedniku Reicha i vladi nema odgovora. – Ubija se hladno ili “s odgodom”. Nikome “neće pasti ni vlas s glave” – samo se ljude prepušta smrti od gladi. Ako ne mučim svoje mačke, samo im ne dajem hranu, jesam li mučitelj ži-

votinja? – Nitko se ne usudi nešto poduzeti. Drezdenci studenti danas su priopćili: jednodušno podupiru... i njemačkim studentima čast nalaže da ne dolaze u doticaj sa Židovima. Zabranjen im je pristup studentskom domu. A koliko je židovskog novca prije nekoliko godina dano za izgradnju tog studentskog doma!

U Münsteru je židovskim predavačima već onemogućen ulazak u zgradu sveučilišta.

Poziv i zapovijed odbora za bojkot nalažu: “vjera je nebitna”, važna je samo rasa. Što se tiče vlasnikā trgovine, ako je muž Židov, a žena kršćanka ili obratno: trgovina se smatra židovskom. –

Sinoć kod Gusti Wieghardt*. Krajnja potištenost. Oko tri u noći – Eva nije mogla zaspati – Eva mi je dala savjet da danas otkazemo stan, pa da eventualno opet unajmimo dio. Danas sam otkazao. Budućnost je sasvim neizvjesna. Danas sam dao nalog Prātoriusu da digne ogradu oko mog zemljišta**. To košta 625 maraka. Sve su moje zalihe oko 1100 M (uz 2000 M duga Iduni***). Sve je bezizgledno i besmisleno.

U utorak u novom kinu “Universum” u Prager Strašē. Pokraj mene vojnik Reichswehra, još dječak, i njegova ne baš simpatična cura. Bila je to večer prije objave bojkota. Razgovor dok je išla Alsbergova reklama. On: “Zapravo ne bi trebalo kupovati kod Židova”. Ona: “Ali strašno je jeftino”. On: “Onda je loše i ne traje”. Ona, zamišljeno, potpuno nepristrano, bez ikakvog patosa: “Ne, zbilja, jednako je dobro i trajno, zbilja sasvim jednako kao u kršćanskim trgovinama – i puno jeftinije”. On: šuti. – Kad su se pojavili Hitler, Hindenburg itd., oduševljeno je pljeskao. Potom je za vrijeme skroz-naskroz američkog filma sa džez-orkestrom i s mjestimično jasnim jidišem pljeskao još oduševljenije.

3. travnja, ponedjeljak navečer

U subotu crvene cedulje na trgovinama: “Priznato njemačkokršćansko poduzeće”. Između njih zatvoreni dućani, pred njima SA-ovci s trokutastim pločama s natpisom: “Tko kupuje kod Židova, podupire inozemni bojkot i uništava njemačko gospodarstvo”. – Rijeka ljudi išla je niz Prager Strašē i gledala to. To je bio bojkot. “Zasad samo subota – onda stanka do srijede.” Banke isključene. Odvjetnici, liječnici uključeni. Nakon jednog dana otkazano – uspjeh je postignut i Njemačka je “velikodušna”. No zapravo silno kolebanje. Očito otpor izvan zemlje i u zemlji, i očito s druge strane pritisak nacionalsocijalističke svjetine. Imam dojam da se juri ususret katastrofi. Doći će eksplozija – ali *mi* ćemo je možda platiti životom, mi Židovi. Užasno *pronunciamento***** drezdencih studenata da njemačkim studentima čast nalaže da ne dolaze u doticaj sa Židovima. – Ne mogu

* Auguste Wieghardt-Lazar (1887-1970), spisateljica; godine 1920. preselila se iz Beča u Dresden, od 1939. u egzilu u Engleskoj, od 1949. ponovo živjela u Dresdenu.

** Na inzistiranje svoje supruge Victor Klemperer kupio je komad zemlje u Dölzschenu, na adresi Kirschberg 19, radi gradnje vlastite kuće.

*** Osiguravajuće društvo kod kojeg je Klemperer imao policu životnog osiguranja (op. prev.).

**** Španj. – proglaš. izjava.

raditi na svojoj “Slici o Francuskoj”^{*}. Ne vjerujem više u psihologiju narodā. Sve što sam smatrao nenjemačkim, brutalnost, nepravедnost, licemjerje, masovna sugestija do opijenosti, sve to ovdje cvjeta. –

10. travnja, ponedjeljak

Užasno raspoloženje “hura, živ sam”. Novi “zakon” o državnom činovništvu^{**} ostavlja me u službi kao veterana s fronte^{***} – vjerojatno sasvim iznimno i privremeno (inače, pošteđeni su i Dember i Blumenfeld – vjerojatno sasvim iznimno). No svuda oko nas huškanje, bijeda, drhtanje od straha. Jedan Demberov rođak, liječnik u Berlinu, pokupljen iz ordinacije, doveden u Humboldtovu bolnicu oguljen do gole kože i teško zlostavljan, ondje, u 45. godini života, umro. Gospođa Dember priča nam to šapatom uz zatvorena vrata. Tako naime širi “priče o strahotama”, naravno, neistinite.

Sada smo često gore. Naša “njiva” sad treba dobiti ogradu, naručili smo sedam stabala višnje i deset grmova ogrozda. Gorljivo se prisiljavam na pretvaranje da vjerujem u izgradnju kuće, pa na kueovski način^{****} ulijevam sebi malo vjere i tako uspijevam podizati Evino raspoloženje. Ali to ne uspijeva uvijek i Eva je u lošem stanju jer je politička katastrofa strašno pogađa. (No katkad, načas, gotovo imam osjećaj kao da je velika opća mržnja malo izdiže iz tvrdokorne zaokupljenosti svojom pojedinačnom patnjom, kao da joj daje trenutke nove volje za životom. Tu ima

nešto pred čime ne želi kapitulirati i što želi nadživjeti.)

Ne čujem ništa o svojoj rodbini, ništa o Meyerhofima^{****}. Nitko se ne usudi pisati. – Ni inače nema nikakve pošte, u profesionalnom smislu sam izbačen iz igre.

Čovjek je “tuđ vrsti” ili Židov s 25 posto židovske krvi ako mu je netko od baka i djedova bio Židov. Kao u Španjolskoj u 15. stoljeću, ali tada se radilo o vjeri. Danas je to zoologija + biznis.

20. travnja, četvrtak navečer

Je li stvar u sugestiji strahovite propagande – filma, radija, novina, zastava, stalno novih svetkovina (danas je državni praznik, rođendan Adolfa Führera)? Ili u ropskom drhtanju od straha posvuda? Sada gotovo vjerujem da više neću doživjeti kraj ove tiranije. I već sam se gotovo navikao na stanje bespravlja. Ionako nisam Nijemac i arijac, nego Židov i moram

^{*} Studija “Nova njemačka slika o Francuskoj (1914-1933). Povijesni pregled” (“Das neue deutsche Frankreichbild (1914-1933). Ein historischer Überblick”) objavljena je tek postumno u: *Beiträge zur romanischen Philologie*, Verlag Rütten & Loening, Berlin, I. god., 1961, br. 1, i II. god., 1963, br. 1.

^{**} Dana 7. 4. 1933. stupio je na snagu “Zakon o obnovi državnog činovništva” koji je u § 3 nalagao: “Državni činovnici koji nisu arijskog porijekla šalju se u mirovinu”. Obrazloženje tog paragrafa glasilo je da “Židovi” ne mogu misliti njemački, te stoga ni vladati “Nijemcima” i upravljati njihovom državom.

^{***} Kao ratni dobrovoljac Victor Klemperer bio je na Zapadnoj fronti od studenoga 1915. do ožujka 1916; nakon boravka u vojnoj bolnici, od 1916. do 1918. bio je cenzor u uredu za provjeru knjiga u sklopu odjela za tisak Litavske vojne uprave u Kovnu i Leipzigu.

^{****} Emile Coué (1857-1926) razvio je psihoterapiju koja se temeljila na autosugestiji.

^{*****} Hans Meyerhof bio je Klempererov prijatelj otkako su zajedno naukovali u berlinskom izvoznikom poduzeću Löwenstein & Hecht od 1897. do 1899; Klemperer je ostao u kontaktu i s njegovim roditeljima te bratom i sestrom.

biti zahvalan ako mi poštede život. – Genijalno se razumiju u reklamu. Prekjučer smo na filmu vidjeli (i čuli) kako Hitler održava veliki zbor: ispred njega masa SA-ovaca, pola tuceta mikrofona pred njegovim pultom koji prenose njegove riječi do 600 000 SA-ovaca u cijelom Trećem Reichu – čovjek vidi njegovu svemoć i poginje glavu. I uvijek *Horst-Wessel-Lied*. I svi pokorno šute.

25. travnja, utorak

Budući da telefoniranje nije sigurno i da sve more brige, stalno imamo prijepodneve ili popodneve posjete koji nam kidaju živce. – Pruski ministar obrazovanja naložio je da se učenici koji su pali razred, ako pripadaju Hitlerovom pokretu, po mogućnosti – neka školska sjednica pri odlučivanju bude širokogrudna! – ipak puste u sljedeći razred. – Natpis na studentskom domu (slično na svim sveučilištima): “Kada Židov piše na njemačkom, laže”, ubuduće smije pisati samo na hebrejskom. Židovske knjige na njemačkom jeziku moraju biti označene kao “prijevodi”. – Bilježim samo ono najgroznije, samo fragmente ludila u koje smo neprestano uronjeni. – I mladog Köhlera*, koji je posve kršćanski i nacionalistički nastrojen, čuo sam da kaže: Francuzi će nas osloboditi. Doista vjerujem da će ubrzo doći i da će ih mnogi, pa i “arijci”, pozdraviti kao osloboditelje. –

Uza sve to u Dölzschenu je naša ograda upravo dovršena, planiramo daljnje radove – ali potpuno je nemoguće nadati se da ćemo se stvarno okučiti, naprosto nedostaje novca i kredita. Stvarno više ne znam kako dalje. I s tim u vezi bliži se katastrofa.

Sudbina Hitlerovog pokreta neupitno ovisi o židovskom pitanju. Ne razumijem zašto su toj točki programa dali takvu središnju važnost. Zbog nje će propasti. No vjerojatno i mi s njima.

15. svibnja, ponedjeljak navečer

Annemarie** strahuje za svoje namještenje jer nije htjela sudjelovati u svečanoj povorci 1. svibnja. Ona (gorljiv pristaša Njemačke nacionalne narodne stranke) priča: nekom komunistu u Heidenauu prekopali su vrt jer da je ondje skrivena strojnica. On poriče, ne nalaze ništa; kako bi iznudili priznanje, nasmrta ga pretuku. Leš u bolnici. Tragovi čizama na trbuhu, rupe veličine šake na leđima, u njih nagurani smotuljci vate. Službeni obdukcijски nalaz: uzrok smrti dizenterija, koja često uzrokuje prijevremene “mrtvačke pjege”. –

Priče o strahotama su laži i strogo se kažnjavaju. –

Od sramotnih i luđačkih postupaka nacionalsocijalista bilježim samo ono što me na neki način osobno tangira. Sve drugo se ionako može pročitati u novinama. *Raspoloženje* ovog vremena, čekanje, uzajamno posjećivanje, brojenje da-

* Učiteljski pripravnik Johannes Köhler i njegova supruga Ellen pripadali su krugu prijatelja bračnog para Klemperer od 1928.

** Annemarie Köhler, liječnica u maltezerskoj bolnici u Heidenauu, od 1937. je zajedno s Friedrichom Dreßelom radila u Pirmi, umrla je 1948; dugogodišnja prijateljica bračnog para Klemperer. Od početka premetačina skrivala je Klempererove dnevnike.

na, sapetost pri telefoniranju i dopisivanju, čitanje između redaka podčinjenih novina – sve bi to jednom valjalo ovjekovječiti u memoarima. No moj se život bliži kraju i ti memoari nikad neće biti napisani.

22. svibnja, ponedjeljak

Ovaj put je 16. 5.* protekao jako turobno. – Eva je sada toliko na kraju živaca da i ja jedva izdržavam: srce mi sve više zatajuje.

Grozan vic koji smo čuli od Demberovih: useljenika u Palestinu pitaju: “Dolazite li iz uvjerenja ili iz Njemačke?”

Stvar s kućom beznadna. Evu i mene doslovno tjera u grob.

Od Hitlerovog govora mira** i prestanka vanjskopolitičke napetosti izgubio sam svaku nadu da ću doživjeti kraj ovog stanja.

20. srpnja, četvrtak

Politička situacija neutješna. Osim ako stanovitu utjehu ili nadu pruža to što se tiranija očituje sve bjesomučnije, tj. sa sve manjom sigurnošću u sebe: ceremonije na grobu “Rathenauovih uklonitelja”;*** zapovijed svim državnim činovnicima (dakle i meni) da se u najmanju ruku u službi i na radnom mjestu služe “njemačkim Hitlerovim pozdravom”. Dodatak: “očekuje se” da taj pozdrav primjenjuju i inače ako žele izbjeći sumnju da svjesno ne prihvaćaju novi sistem (*redivivus* Geßlerov šesir****). Tonska filmska snimka Hitlera, nekoliko rečenica pred velikim skupom – stisnuta šaka, izobličeno lice, divlje urlanje – “30. siječnja***** još su mi se smijali, proći će ih volja za smijanjem...” Čini se da je trenutačno svemoćan – ali to su bili ton i držanje nemoćnog bijesa. Sumnja u svoju svemoć? Govori li čovjek neprestano o tisućugodišnjem trajanju i uništenim protivnicima ako

* Eva i Victor Klemperer vjenčali su se pred matičarom 16. 5. 1906.

** Dana 17. 5. 1933. Hitler je pred Reichstagom održao “govor mira”, kako ga je nazvala nacionalsocijalistička propaganda, u kojem je iznio svoj vanjskopolitički program.

*** Dana 24. 6. 1922. članovi desničarske terorističke organizacije “Consul” ubili su ministra vanjskih poslova Walthera Rathenaua. Od 1930. su se na dan Rathenauova ubojstva u dvorcu Saaleck kod Bad Kösenau održavali huškački javni skupovi, među ostalim SA-a, SS-a i Stahlhelma; dvojica su ubojica na tome mjestu uhvaćena i u sukobu su izgubili život.

**** *Redivivus* (lat.) – uskrsnuo; u drami Friedricha Schillera (1759-1805) “Wilhelm Tell” glavni lik odbija ispuniti zahtjev da pozdravi šesir koji je postavio Hermann Geßler.

***** Dana 30. 1. 1933. predsjednik Reicha Von Hindenburg imenovao je Adolfa Hitlera kancelarom Njemačkog Reicha.

***** Fr. – za koga, komu to koristi?

je siguran u to trajanje i uništenje? – Eva Theißig bila je i ostala moja najbolja učenica, i bila mi je i ostala osobito privržena, a stalno nosi kukasti križ kao iglu za kravatu ili na grudima.

28. srpnja, petak ujutro

Više uopće nemam mira za pisanje dnevnika. *À quoi bon?****** Pa nikad neću dogurati ni do kakvih memoara; jedna bilježnica više ili manje koja će za četiri-pet godina biti spaljena – *à quoi bon?* A ipak me sve više mami ideja o memoarima.

10. kolovoza, četvrtak

Želim dalje voditi svoj dnevnik, makar i u skraćenom obliku, kao da mi je još preostalo vre-

mena da jednom napišem planirani životopis. Želim raditi na *18e siècle** kao da mi je još preostalo vremena da ga jednom napišem. Možda ipak nadvladam sadašnju depresiju, možda ipak imam pred sobom još desetak godina. Možda će Eva jednom ipak ponovo postati zdrava i vedra osoba. U svakom slučaju, besposleno očajavanje nema baš nikakve svrhe. No svaki naredni dan čekam s većom mukom nego što sam čekao u svojim mladim godinama.

19. kolovoza, subota

Stalno ću kratko bilježiti što mi padne na um u vezi s mojim životopisom. Imam li već svoju prvu samostalnu političku pobudu? Kad su se 1899. svi, cijela židovska tvrtka Löwenstein & Hecht**, oduševljavali Burima, ja sam bio za Engleze. Moj prvi dojam o američkoj glazbi: kapela Sousa 1903. u Parizu. Kako su jedan za drugim ulazili i počinjali svirati. Kako su svirali "Washington Post". Moj prvi doživljaj Velikog rata: s Evom sam prelazio Kantstraše i čuo dreku prodavača specijalnog izdanja novina o japanskom torpednom napadu kod Port Arthura.

Nikako ne mogu vjerovati da mase stvarno još podržavaju Hitlera. Previše pokazatelja protiv toga. No svi, doslovno svi umiru od straha. Više nije sigurno nijedno pismo, nijedan telefonski razgovor, nijedna riječ na ulici. Svatko se boji da je onaj drugi izdajnik i uhoda. Gospođa Krappmann upozorava nas na pretjerano nacionalsocijalistički nastrojenu gospođu Lehmann – a gospođa Lehmann priča nam s velikom gorčinom da je njezin brat osuđen na godinu dana zatvora jer je jednom "pravom komunistu" posudio primjerak "Rote Fahne"****, a taj "pravi" bio je uhoda.

6. rujna, srijeda prijepodne

U četvrtak 13. 8. naš 4. izlet u nepoznato (mi sve radimo u serijama). Ponio sam zaštitne naočale i prvi put sam se potpuno sačuvao od glavobolje. Posebno lijep što se tiče krajolika. Kroz Neustadt do "Wilder Manna"****. Boxdorf, Dippelsdorf – daleko ponovo pustopoljina, jezerca i u daljini dvorac Moritzburg, Weinböhla, Niederau, Meißen.

U subotu 2. 9. kod Köhlerovih. Ugodno i prijazno kao i uvijek. Blagotvorno je biti s "arijcima" kojima je sadašnja tiranija jednako strašna kao i nama. Poslije dvanaest sati mladi Köhleri pješice su nas otpratili kući. Pozvali smo ih gore k sebi na gutljaj viskija, za to vrijeme počelo je kišiti. Sjedili smo do pola tri i otišli u krevet oko tri.

Opširno pišem o užicima; to su iznimke, i život nam općenito protječe jako nesretno, nije nikakva fraza: jako nesretno. Eva je neprestano bolesna i duboko deprimirana; mene pak stalno muče srčane tegobe i napadaji straha, razmišljanje o smrti. Neprestano suluda tiranija, nesigurnost i nečasnost našeg položaja u trećem Reichu.

* [Fr. – 18. stoljeće (op. prev.).] Klemperer je imao u planu *Povijest francuske književnosti u 18. stoljeću*, koja je objavljena u dva sveska 1954. i 1966. U dnevniku se Klemperer na nju često referira oznakama "18ième" i "Dix-huitième".

** Berlinsko izvozničko poduzeće u kojem je Klemperer naukovao od 1897. do 1899.

*** Glasilo njemačke komunističke partije (op. prev.).

**** Drezdenska četvrt (op. prev.).

Moja nada u skori prevrat kopni. Ulice vrve SA-ovcima. Upravo je tutnjio Nirnberški partijski kongres*. Tisak diže Hitlera u nebesa kao da je on sam utjelovljenje i Boga i njegovih proroka. – Usto nas, bez promjene, i dalje mori bijedna situacija u vezi s kućom. – Kad bi Eva mogla muzicirati, sve to ne bi bilo ni upola tako teško i možda bi bilo sasvim dobro.

17. rujna, nedjelja navečer

Jučer popodne kod gospođe Schaps. Rastanak sa Sebbinima, koji se sada doista iseljavaju u Haifu. Namještaj im je već otplovio, a oni sami danas putuju u Trst, odande će nastaviti brodom. Razmijenio sam nekoliko vrlo srdačnih riječi s Juleom Sebbom. Izbjegavali smo svaku sentimentalnost i čim smo sjeli svi zajedno, vrlo smo ugodno razgovarali. No u svima je ispod toga ipak bila duboka tuga, gorčina, ljubav i mržnja. Mene je to jako dirnulo, Evu je strašno pogodilo. Jule Sebba rekao je da se uvijek osjećao kao istočni Židov, te stoga bez korijena i bez povezanosti s njemstvom. No ipak odlazi iz Europe i iz sigurnosti u novu koloniju i u neizvjesnost, odlazi sa ženom i djetetom i kao pedesetogodišnjak počinje ispočetka. Nas oboje, Evu i mene, neizmjereno vrijeda što Njemačka tako sramoti sve pravo i svu kulturu. –

14. studenoga

U nedjelju sam na plebiscitu** glasao “ne”, a preko glasačkog listića za Reichstag također sam napisao “ne”. Eva je oba listića predala prazna. To je bio gotovo smion čin jer je cijeli svijet računao s povredom tajnosti izbora. Neki su, ne bi li izbjegli ili same izbore ili izbornu kontrolu, ishodili glasačku potvrdu kako bi glasali vani. Ne vjerujem da je stvarno bilo povrede tajnosti. Uostalom, to je bilo nepotrebno iz dva razloga: 1. dovoljno je da je svatko *vjerovao* u povredu tajnosti i da se stoga bojao; 2. točnost objavljenog ishoda bila je zajamčena jer Partija bez nekoga tko bi nju kontrolirao vlada svime. Želim još uzeti u obzir i to da su milijuni opijeni tjednima neizmjerne i neizmjereno lažljive “mirovne propagande”, kojoj se nije suprotstavila nijedna tiskana ili izgovorena riječ. – Unatoč svemu tome: kada je jučer objavljen trijumf: 93 posto glasova za Hitlera! 40½ milijuna “da”, 2 milijuna “ne” – 39½ milijuna za Reichstag, 3½ milijuna “nevažecih” – bio sam utučen, gotovo sam i povjerovao u to i smatrao to istinom. A otad se u svim tonalitetima govori: inozemstvo priznaje ove “izbore”, vidi da “cijela Njemačka” stoji iza Hitlera, računa s jedinstvom Njemačke, bit će susretljiva prema njoj itd. itd. Sve to i mene opija, ja također počinjem vjerovati u Hitlerovu moć i trajnost. To je jezivo. – Pritom se “iz Londona”***

* Kongres NSDAP-a.

** Nakon što je Njemačka 19. 10. 1933. izašla iz Lige naroda, 12. 11. održan je plebiscit u vezi s tim, a ujedno i izbori za Reichstag; NSDAP je dobio 95,1% predanih glasova.

*** BBC London.

čuje: osobito čuđenje izaziva to što se čak i u koncentracijskim logorima uglavnom glasalo “da”. No tu se nedvojbeno radi ili o krivotvorenju ili o iznudi. Kakva je međutim korist od racionalnog “nedvojbeno”? Ako nešto moram posvuda čitati i

slušati, to mi se nameće. I ako se *ja* jedva mogu zaštititi od vjerovanja u to – kako da se od toga zaštite milijuni najvnijih ljudi? A ako vjeruju, upravo su time pridobiveni za Hitlera, i moć i veličanstvenost stvarno su njegove.

Gusti Wiegardt nedavno mi je ispričala da joj je poslana reklamna brošura za neki električni proizvod. U tekst reklame bio je umetnut komunistički članak. Zbog sličnog proturanja – reklamne brošure za Chaplina – nedavno je policija na jedan dan zatvorila kino “Capitol”. – No kakva je korist od takvih sitnih pakosti? Baš nikakva. Jer cijeloj Njemačkoj draži je Hitler od komunista. A ja ne vidim razliku između ta dva pokreta; oba su materijalistička i vode u ropstvo.

23. prosinca

Otprije tri dana prestanak mraza i postupno olakšanje u kući. No Eva je bila i ostala deprimirana i slabo pokretna. Ne mogu još misliti na rad, gutaju me obaveze u kućanstvu. Jučer radi nužne kupovine s Evom vožnja do grada i natrag; Eva je to loše podnijela.

Navečer su Demberi bili kod nas kako bismo se oprostili. Njihov novac od prodaje kuće na blokiranom je računu, 25 posto toga moraju platiti na ime poreza na imovinu zbog bijega iz Reicha, nekoliko dana morali su se dvaput dnevno javljati na policiju. Onda je početkom tjedna u deset navečer Emita uhićena: denuncijacija zbog nepromišljenih izjava... Saslušanje do tri ujutro, dvije noći u ćeliji vrhovne policijske uprave, otprema u zelenom vozilu do sudskog zatvora na Münchner Platzu, ondje još nekoliko sati neizvjesnost i ćelija, zatim puštanje na slobodu. Vrlo je opširno i slikovito opisala duševnu bol zbog zatočeništva i nesigurnosti.

31. prosinca, nedjelja

Prošle godine Gusti je više puta dokazala svoju potpunu neuračunljivost, tvrdokornost i neumjerenost u vezi s politikom. Nasuprot tome, uvijek sam naglašavao da su nacionalsocijalizam i komunizam u krajnjoj liniji za mene jednaki: oba su materijalistička i tiranska, oba preziru i negiraju slobodu duha i individue.

Najkarakterističniji je faktum protekle godine da sam morao prekinuti odnose s dvoje bliskih prijatelja, s Thiemom jer je postao nacionalsocijalist, s Gusti Wiegardt jer je postala komunistkinja. Ni on ni ona time nisu pristupili nekoj političkoj partiji, nego su izgubili svoje ljudsko dostojanstvo.

Zbivanja ove godine: politička nesreća od 30. siječnja, koja nam je osobno sve teže škodila.

Evino sve lošije zdravstveno i duševno stanje.

Očajnička borba za kuću.

Nema više nikakve mogućnosti objavljivanja.

Osamljenost.

U lipnju sam završio svoju “Sliku o Francuskoj”, koja nije objavljena. Onda još nekoliko recenzija, osobito Naigeon*, koje više ne izlaze, od srpnja istraživanje za 18. stoljeće. Više ne vjerujem da će moje 18. stoljeće ikad biti napisano. Nenam više hrabrosti pisati nešto tako veliko. Moje prijašnje knjige čine mi se lakoumnima i površnimima. Je li to posljedica prolazne onemoćalosti, znači li to da sam konačno gotov? Stvarno ne znam.

Mnogo, mnogo čitanja naglas. Amerikanci, Nijemci, u zadnje vrijeme i 18. stoljeće.

Jako mnogo razmišljanja o smrti i hvatanje za najopćenitija pitanja. Dosad mi se Renanovo “Tout est possible, même Dieu”** činilo kao podrugljiva pošalica. Sada smatram da je to zapravo religioznost, i *moja* religioznost. Kakav manjak strahopoštovanja – vjerovati i ne vjerovati! Oboje se temelji na drskom pouzdanju u ljudsku sposobnost shvaćanja.

Večeras ćemo biti sasvim sami. Pomalo strahujem od toga. Naša dva draga mačka uvijek nam pružaju utjehu i pomoć. Tisuću puta pitam se sasvim ozbiljno kako stoji stvar s njihovim besmrtnim dušama.

Povijesni doživljaj ove godine obilježen je beskrajno jačom gorčinom i očajem nego što je to bio rat. Dublje se potonulo.

* Jacques-André Naigeon (1738-1810), dobar poznavatelj i priređivač djela Denisa Diderota. – Klemperer je napisao recenziju knjige Rudolfa Brummera *Studije o književnosti prosvjetiteljstva nadovezujući se na J.-A. Naigeona (Studien zur Aufklärungsliteratur im Anschluß an J.-A. Naigeon, Breslau, 1932)* koja je izašla 1934. u *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, 55. god.

** Ernest Renan (1832-1892), fr. filozof, povjesničar, filolog; fr. – “Sve je moguće, čak i Bog”.

